

УДК 346.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.45>

ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Ратушна Б.П.,

професор кафедри права

Львівського національного університету природокористування,

кандидат юридичних наук,

доцент

ORCID: 0000-0003-2645-9242

e-mail: bogdana.ratyshna@gmail.com

Ратушна Б.П. Ділова репутация юридических осіб за цивільним законодавством України.

У статті здійснено дослідження поняття «ділова репутация» юридичних осіб як учасників суспільних відносин. Встановлено, що у статті 94 Цивільного кодексу України закріплено низку особистих немайнових прав юридичних осіб, серед яких і право на недоторканість ділової репутации юридичних осіб. Виявлено, що ділова репутация є особистим немайновим благом юридичних осіб відповідно до Цивільного кодексу України. Разом з тим у Цивільному кодексі України відсутнє визначення самого поняття «ділова репутация» юридичних осіб, що викликає потребу сформулювати таке визначення і запропонувати його законодавчо закріпити у Цивільному кодексі України. Встановлено, що наукова спільнота України не оминула увагою це питання та запропонувала декілька варіантів визначення поняття «ділова репутация» юридичних осіб. Верховний суд України у постанові Пленуму ВСУ від 27. 02. 2009 р. № 1 також сформулював власне визначення цього поняття, відповідно до якого «ділова репутация» – це оцінка підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності юридичних осіб, яку здійснюють такі особи як учасники суспільних відносин. На підставі цього визначення автором запропоновано вдосконалений варіант поняття «ділова репутация», а саме: «позитивна оцінка підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності юридичних осіб, яку здійснюють такі особи як учасники суспільних відносин». Саме таке визначення поняття ділової репутации пропонується закріпити у Цивільному кодексі України. Доведено, що негативна оцінка діяльності юридичних осіб свідчить про відсутність ділової репутации у таких юридичних осіб. Також встановлено, що ділова репутация є правовою презумпцією, яка припускається за кожною юридичною особою. Як і будь-яка інша правова презумпція, наявність у юридичної особи ділової репутации може бути спростована у судовому порядку шляхом встановлення негативної оцінки діяльності такої юридичної особи.

Ключові слова: юридична особа, особисті немайнові права, ділова репутация, Цивільний кодекс України.

Ratushna B. Business reputation of legal entities according to the civil legislation of Ukraine.

In the article research of concept «business reputation» is carried out legal entities as participants of public relations. It is set that the row of the personal unproperty rights for legal entities, among that and right on inviolability of business reputation of legal entities, is envisaged in the article 94 of the Civil code of Ukraine. It is educed that business reputation is the personal unproperty blessing of legal entities. At the same time in the Civil code of Ukraine absent determination of concept «business reputation» legal entities, that causes a necessity to set forth such determination and offer him legislatively to fasten in the Civil code of Ukraine. It is set that the scientific association of Ukraine did not go round attention this question and offered a few variants of determination of concept «business reputation» legal entities.

Supreme court of Ukraine in resolution of Plenum BCY from 27.02.2009 №1 also set forth own determination of this concept, in accordance with that business reputation is an estimation of entrepreneurial, public, professional or other activity of legal entities, that is carried out by such persons as participants of public relations. On the basis of this determination the improved variant of concept «business reputation» is offered, namely: «positive estimation of entrepreneurial, public, professional or other activity of legal entities, that is carried out by such persons as participants of public. Just the same determination of concept of business reputation it is suggested to fasten in the Civil code of Ukraine. It is well-proven that the negative estimation of activity of legal entities testifies to absence of business reputation for such legal entities. It is also set that business reputation is presumption of law, that is assumed after every legal entity. As well as any other presumption of

law, a presence for the legal entity of business reputation can be refuted in the judicial order by establishment of negative estimation of activity of such legal entity.

Key words: legal entity, personal unproperty rights, business reputation, Civil code of Ukraine.

Вступ. В Україні триває перманентний процес вдосконалення чинного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Важливим етапом на цьому шляху стало прийняття у 2003 році Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1], в якому вперше закріплені особисті немайнові права фізичних і юридичних осіб, які ще називають особистими немайновими благами. Проте, якщо фізичним особам у ЦК України було присвячено Книгу другу «Особисті немайнові права фізичних осіб», то юридичним – лише 94 статтю «Особисті немайнові права юридичних осіб». Виходячи з цього юридичні особи наділяються не лише майновими правами, як і фізичні особи, а й особистими немайновими правами, за винятком тих прав, необхідною умовою яких є природні властивості людини. Разом з тим надмірна лаконічність законодавця у розкритті поняття особистих немайнових прав юридичних осіб та особливостей їх здійснення викликає потребу наукових досліджень цих питань.

Аналіз останніх наукових досліджень. Окремі аспекти особистих немайнових прав вивчала низка науковців, зокрема, Л. В. Федюк, Ж. В. Нор, Т. П. Карнаух, Н. В. Козлова та ін. Однак стрімкий розвиток ринкових відносин в Україні спричинив зростання значення інституту юридичної особи в цивільних відносинах, а тому дослідження особистих немайнових прав юридичної особи стає ще більш актуальним. Особливо значущим, на наш погляд, є ділова репутація, право на недоторканість якої закріплене у ст. 94 Цивільного кодексу України.

Метою цього дослідження є визначення поняття ділової репутації юридичних осіб з урахуванням думок науковців та судової практики з цього приводу та формування пропозицій щодо закріплення визначення цього поняття у Цивільному кодексі України.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 91 Цивільного кодексу України юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Цивільна правоздатність юридичної особи може бути обмежена лише за рішенням суду. Таким чином, навіть засновники юридичної особи не можуть обмежувати її можливості мати ті чи інші цивільні права та обов'язки [2, с. 148]. Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів і закону (ст. 92 ЦКУ).

У контексті цього дослідження увага буде зосереджена на встановленні поняття ділової репутації як особистого немайнового блага юридичної особи.

Передумовою зародження концепції особистих немайнових прав юридичної особи як певного об'єднання фізичних осіб є становлення особистих немайнових прав людини, що в усі часи було важливою складовою розвитку суспільства. Такі права набували характерних для різних епох філософських, релігійних або етичних елементів. Найбільшого розвитку концепція особистих немайнових прав людини досягла у другій половині ХХ століття [2, с. 444]. Результатом цього процесу стало прийняття низки міжнародних документів, насамперед Загальної Декларації прав людини (10 грудня 1948 р.) та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (4 листопада 1950 р.) [3] та інших. Тяглість процесу становлення і розвитку особистих немайнових прав людини знайшла своє підтвердження в Конституції України, яка встановлює права людини і громадянина, а крім цього, вказує на можливість об'єднання у політичні партії, громадські організації, здійснення підприємницької діяльності. Подальше закріплення та деталізація особистих немайнових прав людини відображені у главі другій Цивільного кодексу України.

Юридична особа також наділяється особистими немайновими правами, які, на думку С. Попової, є абсолютними суб'єктивними невіддільними правами, які мають специфічні підстави виникнення і припинення та спрямовані на задоволення як немайнового, так і майнового інтересу, не обмежуються виключним переліком та можуть набувати економічного змісту і індивідуалізують суб'єкта цивільно-правових відносин як організацію [4].

Слід погодитись, що наявність у юридичної особи особистих немайнових прав за загальним правилом пояснюється тим, що юридична особа, по суті, є прямим або опосередкованим об'єднанням фізичних осіб [2, с. 150]. Однак, стаття 80 ЦКУ дає дещо інше визначення юридичної особи: це організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку.

Під терміном «організація» мається на увазі певним чином сформована структура, яка може створюватися об'єднанням осіб, капіталів, рішенням відповідних органів управління з певною метою – стати учасником цивільного обороту. При цьому організація, яка об'єднує окремі особи в єдину групу, необхідна, оскільки без цього неможливий її виступ зовні як єдності [5, с. 142]. Слід погодитись, що, на відміну від ЦК УРСР, Цивільний кодекс України не містить розгорнутого легального визначення юридичної особи. Системне тлумачення положень ЦКУ дає підстави для висновку про те, що законодавець прин-

ципово зберіг традиційний підхід до визначення ознак юридичної особи, що були передбачені у ст. 23 ЦК УРСР [2, с. 135]. Так, до ознак, притаманних юридичній особі, віднесені її організаційна єдність, наявність відокремленого майна, участь у цивільному обороті від власного імені, здатність нести самостійну майнову відповідальність, а також здатність бути позивачем або відповідачем у суді. Усі зазначені ознаки взаємозумовлені і мають розглядатись у сукупності, оскільки лише разом вони розкривають сутність юридичної особи.

Правосуб'єктність юридичної особи виникає в момент її створення шляхом державної реєстрації. Із цього часу така особа може користуватись правами, передбаченими законодавством, в тому числі і особистими немайновими правами. Згідно зі статтею 94 Цивільного кодексу України юридична особа має право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати. Відповідно до ст. 201 ЦКУ *ділова репутація* є особистим немайновим благом юридичних осіб. Термін «ділова репутація» часто зустрічається у низці нормативно-правових актів України, так і в діловому обороті за участю юридичних осіб, однак нормативне визначення цього поняття міститься лише в Законі України «Про банки і банківську діяльність» [6], де у ст. 2 зазначено, що «ділова репутація – це відомості, зібрані Національним банком України, про відповідність діяльності юридичної або фізичної особи, у тому числі керівників юридичної особи та власників істотної участі у такій юридичній особі, вимогам закону, діловій практиці та професійній етиці. Однак слід погодитись, що, оскільки цей Закон має вузьку сферу застосування і регулює відносини, що виникають під час заснування, реєстрації, діяльності, реорганізації та ліквідації банків, тому визначення Національним банком ділової репутації не є визначенням ділової репутації особи відповідно до цивільного законодавства України [7]. Верховний суд України визначив ділову репутацію як «оцінку підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності юридичних осіб, яку здійснюють такі особи як учасники суспільних відносин» [8]. З погляду Вищого господарського суду України «ділова репутація юридичної особи становить престиж її фірмового (комерційного) найменування, торговельних марок та інших належних їй нематеріальних активів серед кола споживачів її товарів та послуг» (п. 5) [9].

Низка авторів вказують на зв'язок ділової репутації та об'єктів інтелектуальної власності. Висловлюються міркування про те, що об'єкти інтелектуальної власності, з одного боку, є своєрідними «посередниками» в ході оцінки продукції та діяльності суб'єкта господарювання іншими осо-

бами і, таким чином, відіграють суттєву роль у формуванні ділової репутації. З іншого боку, вони є формами її матеріального вираження, оскільки саме завдяки їм ділова репутація, будучи нематеріальною, виявляється в конкурентній боротьбі [10, с. 8]. Також висловлюються міркування про те, що на ділову репутацію варто поширити майнові права інтелектуальної власності» [11, с. 115]. Однак, інші автори слушно обґрунтовують позицію про те, що існує низка відмінностей правового режиму об'єктів інтелектуальної власності і ділової репутації: 1) об'єкти права інтелектуальної власності є результатами інтелектуальної діяльності, а ділова репутація – оцінкою підприємницької діяльності суб'єкта господарювання, його ділових якостей, дотримання ним вимог чинного законодавства та належного виконання договорів тощо з боку клієнтів, партнерів та конкурентів. Тобто це різні за своєю правовою природою і формуванням (створенням) об'єкти; 2) об'єкти права інтелектуальної власності мають бути втіленими у певному матеріальному носії, тоді як ділова репутація не обов'язково прив'язана до матеріального носія, її не можна побачити, відчути тощо; 3) об'єкти права інтелектуальної власності мають бути віддільними від свого творця, а також придатними для сприйняття і відтворення іншою особою, натомість ділова репутація суб'єкта господарювання не може бути сприйнята, відтворена та відділена від суб'єкта господарювання; 4) на відміну від ділової репутації суб'єктів господарювання, деякі об'єкти інтелектуальної власності, зокрема об'єкти права промислової власності, набувають форми лише після відповідної науково-технічної експертизи, тобто після їх відповідної кваліфікації. Вищевикладене свідчить, що ділова репутація суб'єктів господарювання та об'єкти інтелектуальної власності є самостійними категоріями, які не слід ототожнювати [7]. Разом з тим зазначений автор обґрунтовано зауважує, що між цими об'єктами існує тісний зв'язок, який полягає в тому, що об'єкти інтелектуальної власності є засобами, які забезпечують комерціалізацію ділової репутації суб'єктів господарювання шляхом вираження останньої в процесі здійснення її володільцем господарської діяльності. Як наслідок, на думку Т. Кравченко, поняття «ділова репутація суб'єкта господарювання» варто визначити як немайнове благо, що формується в результаті оцінки його діяльності з боку учасників відносин, в яких бере участь суб'єкт господарювання. На формування ділової репутації основний вплив здійснюють економічні, соціальні, екологічні, інноваційні чинники та чинники, пов'язані із законністю діяльності. Значення ділової репутації зумовлює необхідність чіткого розуміння поняття «ділова репутація суб'єкта господарювання» та її правової природи для забезпечення належного право-

вого регулювання використання, захисту та охорони ділової репутації цієї юридичної особи.

На часі висловити власні міркування з приводу досліджуваного питання. Зважаючи на відсутність закріплення у Цивільному кодексі України поняття ділової репутації, в науковій літературі та судовій практиці цілком закономірно з'являються численні варіанти визначення цього поняття. На наш погляд, для формування поняття «ділова репутація» треба брати за основу визначення, яке надав Верховний Суд України у постанові «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму ВСУ від 27.02.2009 № 1», а саме: «ділова репутація – це оцінка підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності юридичних осіб, яку здійснюють такі особи як учасники суспільних відносин». Однак, як видається, не будь-яку оцінку діяльності юридичної особи можна вважати діловою репутацією як різновидом немайнового блага, а лише *позитивну* оцінку. Варто нагадати, що етимологічне значення слова «благо» – це добро, щастя [12]. Якщо ж оцінка діяльності є негативною, то це свідчить про відсутність ділової репутації у такої юридичної особи. Тому пропонуємо закріпити у Цивільному кодексі України таке визначення поняття ділової репутації юридичної особи: позитивна оцінка підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності юридичних осіб, яку здійснюють такі особи як учасники суспільних відносин.

Крім цього, вважаємо, що ділова репутація є правовою презумпцією, яка припускається за кожною юридичною особою. Про це свідчить закріплення у ст. 94 Цивільного кодексу України права на недоторканість ділової репутації. Як і будь-яка інша правова презумпція, наявність у юридичної особи ділової репутації може бути спростована у судовому порядку шляхом встановлення негативною оцінки діяльності такої юридичної особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 23.11.2018 № 435-IV / Верховна Рада. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 31.08.2023).
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т., 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2008. Т. I. 832 с.
3. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. та додаткові протоколи, рат. Законом України від 17.07.1997 р. (зміни в назві конвенції згідно із Законом України від 09. 02. 2006 р.) *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 2371. (дата звернення: 31.08.2023).
4. Попова С. Поняття та ознаки особистих немайнових прав юридичних осіб: питання теорії. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 64-68.
5. Цивільне право: підручник: у 2-х т. / за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиво-Фатеевої, В.Л. Яроцького. 2-ге вид., переробл. та допов. Х.: Право, 2014. Т. 1. 656 с.
6. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 20.09.2000 № 2740-III / Верховна Рада. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 31.08.2023).
7. Кравченко Т. Поняття «ділова репутація суб'єктів господарювання»: визначення та правова природа. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 99-99.
8. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму ВСУ від 27.02.2009 № 1 / Пленум ВСУ. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення: 10.09.2023).
9. Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 28.03.2007 № 01-8/184. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_184600-07 (дата звернення: 10.09.2023).
10. Коваль І.Ф. Право на ділову репутацію суб'єктів господарювання і його позасудовий захист від неправомірного використання: автореф. дис. канд. юр. наук: 12.00.04. Донецьк, 2005. 18 с.
11. Лучка І.Ю. Сутність ділової репутації стосовно суб'єктів господарювання. *Наукові праці МАУП*. 2017. № 52. С. 110-117.
12. Словник української мови: у 20 т. / НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. Т. 2: [уклад.: Л.Л. Шевченко та ін.]. 2012. 975 с.